

Kemiönsaari keskiajalla – kalkkikiven louhinnasta paavin myöntämiin erioikeuksiin

700 vuotta sitten, 11. huhtikuuta 1325, Nils Hvit laati Kemiössä kirjeen, jolla hän luopui kaikista vaatimuksistaan veljensä Henrikin osuuteen heidän vanhempiensa perinnöstä. Turun kirkkoherra Henrik tarvitsi tämän hyväksynnän, sillä pappina hänen omaisuutensa siirtyisi kuoleman jälkeen kirkolle, ei perheelle. Turkuun päivätty ja latinaksi kirjoitettu kirje on vanhin teksti, jossa Kemiö mainitaan, ja syy siihen, miksi Kemiönsaaren 700-vuotisjuhlaa vietetään juuri tänä vuonna. Seudulla on tosin osoitettu olleen asutusta jo 1200-luvulta lähtien, ja myös seurakunnan uskotaan perustetun jo 1200-luvulla.

Kirje vuodelta 1325 on säilynyt jäljennöksenä Turun tuomiokirkon Mustassa kirjassa, joka on kooste tuomiokirkon arkistoista 1470-luvulla kopioituista kirjeistä. Monet Kemiöön liittyvistä keskiaikaisista kirjeistä on kopioitu Mustaan kirjaan, ja niillä on yhteys Turun tuomiokirkkoon. Tuomiokirkko oli 1300-luvun alkupuoliskolla vasta rakenteilla, ja rakennushanke rahoitettiin osittain yksityishenkilöiden lahjoitusten avulla. Kesäkuussa 1329 tuomiokirkko sai merkittävän lahjoituksen Kemiöstä, kun Olle Före, Håkan Siksalo ja Agmund Kasse Karlsöstä lahjoittivat tuomiokirkon rakennusrahostolle Finbyssä sijaitsevan Krakanäsin kalkkikivivuoren. Kirkon rakentamisessa käytetty kalkki oli siis – ainakin joiltain osin – peräisin Kemiöstä. Kirkkoa laajennettiin ja täydennettiin jatkuvasti 1300- ja 1400-luvuilla, joten lahjoitettu kalkkikivivuori tuli varmasti tarpeeseen.

Vuodelta 1329 peräisin oleva asiakirja on todiste Kemiönsaaren pitkästä kalkkikiven louhinnan ja kalkin polton perinteestä, joka jatkui aina 1900-luvulle saakka. Asiakirja paljastaa, että lahjoituksen tehneet miehet olivat kotoisin Kemiönsaarella sijainneista kylistä, mutta muita tietoja heidän henkilöisyyksistään ei käy tekstistä ilmi. Vastineeksi lahjoituksestaan miehet pyysivät saada sielunhoitoa itselleen ja vanhemmilleen. Tämänkaltaiset lahjoitukset olivat keskiajalla yleisiä. Pyhimyksiä ja heidän kirkkojaan kohtaan tehtyjen hyvien tekojen toivottiin lyhentävän aikaa, jonka sielu joutui viettämään kiirastulessa kuoleman jälkeen. Lahjoituksen jälkeen Olle, Håkan ja Agmund mainittiin esirukouksissa, joita tuomiokirkon papit säännöllisesti lausuivat kirkon hyväntekijöiden puolesta.

Keskiajalla kirkko oli kansainvälinen organisaatio, jonka tehokas verkosto ulottui Roomasta piispojen johtamien hiippakuntien kautta paikallisiin pitäjäkirkkoihin asti. Useat Kemiöön liittyvät asiakirjat koskevat paavin seurakuntaan nimittämiä kirkkoherroja. Kesäkuussa 1445 paavi Eugenius IV myönsi Kemiön kirkolle kahden vuoden ja neljäkymmenen päivän mittaisen aneen niille, jotka kävivät Kemiön kirkossa tiettyinä juhlapäivinä, erityisesti sen suojeluspyhimyksenä tunnetun Pyhän Andreaksen päivänä 30. marraskuuta. Syntien anteeksiantaminen tähän tyyliin oli yleinen tapa, joka auttoi tukemaan pienten pitäjäkirkkojen toimintaa. Kyseessä oli siis eräänlainen katumusharjoitus, jossa ohjeiden mukaisten kirkkokäyntien katsottiin lyhentävän sielun kärsimystä kuoleman jälkeen.

Anekirje ei kuitenkaan koskenut Kemiön nykyistä kivikirkkoa, joka rakennettiin vasta 1400-luvun lopulla. Samalla paikalla on todennäköisesti sijainnut aiemmin puukirkko, joka palveli seurakuntalaisten hengellisiä tarpeita ennen nykyisen kirkon valmistumista. Kaivauksissa tehdyt löydöt viittaavat kirkollisen toiminnan jatkuvuuteen kyseisellä paikalla. Kemiön kirkkoherra mainitaan teksteissä ensimmäisen kerran vuonna 1344, jolloin kirkkoherra Vinand luovutti Tenholassa sijainneen Trollshovdan tilan tuomiokirkolle.

Kirkon lisäksi lähiseudulla sijaitsi Hiittisten Kyrkosundsskärin kappeli. Paikalla tehdyissä kaivauksissa on löydetty jäänteitä kappelista, jonka uskotaan rakennetun 1200- tai 1300-luvulla.

Kyrkosundsskärin kappeli sijaitsi saariston tärkeän kauppareitin varrella. Vesireitit olivat tärkeitä, sillä maata pitkin matkustaminen oli keskiajalla ja vielä pitkään uuden ajan puolellakin työlästä ja hidasta. Kemiönsaaren ensimmäiset asutukset ja kylät onkin tämän vuoksi perustettu juuri rantaseuduille.

Keskiajan yhteiskunta oli luonteeltaan monikielinen, ja on mahdollista, että ruotsin ja suomen lisäksi Kemiössä kuuli puhuttavan myös saksaa, kun saksankieliset kauppiaat pysähtyivät seudulle matkoillaan. Seudun monikielisyys tulee esiin paikannimissä, joista osa on suomenkielistä ja osa ruotsinkielistä alkuperää. Kielitieteilijät ovat jäljittäneet nimen Kemiö suomenkieliseen sanaan *kymi*, 'virta'. Nimillä, jotka päättyvät muotoon -lax, on luultavasti ollut alkujaan suomenkielinen "-lahti" -päätteinen nimi, kun taas -böle, -boda tai -kulla -päätteiset nimet ovat todennäköisesti ruotsinkielistä alkuperää. Arkeologisten löytöjen perusteella on arveltu, että Kemiönsaarelle muutti ruotsinkielisiä uudisasukkaita 1200-luvulla, mutta täyttä varmuutta tarkasta ajankohdasta ei ole, sillä kyseiseltä ajalta ei ole säilynyt kirjallisia lähteitä.

Suurin osa Kemiönsaaren liittyvistä keskiaikaisista kirjeistä koskee maanomistusta. Koska keskiajalla suurimmat maanomistajat olivat aatelisia, maa-alueiden myyjien, ostajien ja vaihtajien joukossa vilahtelee useita Fleming-, Kurck-, Bidz- ja Oxenstierna-sukujen jäseniä. Yksikään näistä suvuista ei asunut Kemiössä pysyvästi, mutta oli tavallista, että aatelisto omisti kartanoita useissa pitäjissä ja maakunnissa. Suurin osa seudun maanomistajista kuului luonnollisesti talonpoikaisväestöön, mutta alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneita henkilöitä on usein vaikeampi tunnistaa kirjeistä, sillä he jättivät jälkeensä vähemmän kirjallisia asiakirjoja, eikä heidän titteleitään mainittu kirjeissä.

Kemiönsaaren liittyvä keskiaikainen aineisto on luonteeltaan hyvin vaihtelevaa ja tarjoaa vain yksittäisiä välähdyksiä pitäjän elämästä. Aineisto koostuu sekä arkeologisista löydöistä että kirjallisista dokumenteista. Valitettavasti säilyneet asiakirjat ovat pääasiassa oikeudellisia asiakirjoja, jotka eivät juurikaan kerro ihmisistä itsestään, heidän kokemuksistaan tai jokapäiväisestä elämästään.

Anna-Stina Hägglund

Artikkelin kirjoittajan kommentti:

Nils Hvit on aiemmissa tutkimuksissa tunnistettu kirkkoherraksi Kemiössä. Ainoa asiakirja jossa hänet mainitaan on kuitenkin kirje vuodelta 1325, jossa hän vahvistaa veljensä oikeudet heidän perimäänsä omaisuuteen. Tässä kirjeessä häntä ei kuitenkaan mainita kirkkoherrana (*curatus* latinaksi), vaan ainoastaan Kemiössä asuvana (*in Kymittæ commorans*). Siksi on epätodennäköistä, että Nils Hvit olisi ollut kirkkoherra Kemiön seurakunnassa, sillä siinä tapauksessa häneen olisi viitattu sellaisena kirjeessä. Kirjeen perusteella voidaan päätellä, että hänen veljensä Henrik oli kirkkoherra (Turussa), mutta ei hän itse. Ensimmäinen kirkkoherrana mainittu henkilö Kemiön seurakunnassa on pappi Vinand, joka mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1344.